

Inhoud

- 1 Wat is natuur nog in dit land? 7
 - 2 Het scharrelvarken, de mammoet en de hypocriet 39
 - 3 Geen natuur maar cultuur: blij met een dooie vis 79
 - 4 Angstloslatingsangst en de trek naar *outer space* 113
 - 5 Evolutie, wetenschap en de angst voor het onbekende 145
 - 6 We zijn net dieren 177
 - 7 Een kindje minder kan geen kwaad 223
- Naschrift 253

1

Wat is natuur nog in dit land?

De bekende dichter J.C. Bloem wist het zo treffend te verwoorden: 'Wat is natuur nog in dit land? Een stukje bos, ter grootte van een krant.' Eigenlijk is die constatering op ons hele land van toepassing; op wereldschaal bezien wonen wij op een stukje land ter grootte van een krant. Op tabloidformaat zelfs. Dat neemt niet weg dat we dat stukje krant – en de zich daarin bevindende landschappen die op dezelfde schaal bezien vanzelfsprekend de maat van de veelbezongen postzegel niet ontgroeien – toch heel zorgvuldig tegemoet moeten treden. De natuur in ons land is de moeite van het beheren waard. Dat doen we dan ook met verve, en omdat we maar zo'n klein landje zijn met zulke kleine stukjes natuurgebied hebben we permanent last van vingers die jeuken om er nog wat aan te versleutelen. Niets doen lijkt geen optie. Netjes geordend in Staatsbosbeheer, de Vereniging Natuurmonumenten, twaalf Provinciale Landschappen, Defensie, kleinere organisaties en familiestichtingen zijn onze jeukenende vingers aan het snoeien, aanplanten, graven,

dichtgooien, omvormen, jagen, introduceren, herintroduceren, bestrijden, beheren, omheinen, ontsnipperen, structureren, monitoren en rapporteren. Wat is natuur nog in dit land? Het is een stapel beleidsplannen en beheersnotities! Het is allemaal in wetten en protocollen vastgelegd: zodra de moeraswespenorchis en de zeggekorfslak opduiken spreken we van natuur en kunnen we aan de slag.

De Veluwe is een van onze grootste natuurgebieden. Er wonen wilde zwijnen, eekhoorns en herten en er groeien dennenbomen, eiken, vliegenzwammen en allerhande kruiden. Er groeien ook Japanse duizendknopen, Amerikaanse eiken en vogelkers, en er wordt af en toe een wasbeer gesignaleerd. Die laatste vier soorten horen er natuurlijk niet thuis, maar het is een kniesoor die daar over zeurt. Hoe meer soorten hoe meer vreugd en – laten we eerlijk zijn – dragen die soorten uit Azië en Amerika ook niet bij aan de veelgeroemde biodiversiteit? Toch zijn er veel kniesoren. Er is in ons land veel te weinig natuur, vinden ze, relatief oude natuur zoals de Veluwe, en dus wordt er ook nieuwe natuur gemaakt. Mooie sappige weilanden en vruchtbare akkers worden in hoog tempo omgevormd tot natuurgebieden die er eeuwenoud uitzien en al van ver voor de intocht der Kaninefaten lijken te stammen. Oerige ooibossen bij Rhenen en slikkige schorren op Tiengemetten, barmhartig gesubsidieerd door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voed-

selkwaliteit, en liefdevol beheerd door de Vereniging Natuurmonumenten. Beide instanties hebben de term 'natuur' in de naam; er zal dus wel natuur bestaan in ons land. Maar – zoveel is duidelijk – genoeg is het nooit! Er kan altijd nog wat natuur bij.

De witbuikeekhoorn als anarchist

In Amersfoort heeft daarom in het voorjaar van 2008 een verhuisondernemer vijf paartjes van een uitheemse eekhoornsoort losgelaten. Wim P. heet de man, en hij is trots op zijn daad die – zo meent hij – de natuur terugbrengt in de Vinex-wijk Vathorst. Volgens de persberichten over deze actie van ultieme dierenliefde gaat het om de Japanse witbuikeekhoorn, *Sciurus lis*. Dit knaagdier is nauw verwant aan onze eigen rode eekhoorn, die *Sciurus vulgaris* heet. De dieren waren gewoon te koop bij een dierenhandelaar in de Betuwe. Dat laatste hoeft niet te verwonderen, want dierenhandelaren verkopen alles wat maar wil bewegen behalve hun eigen gezinsleden. De meest exotische soorten kikkers, hagedissen, slangen, spinnen, knaagdieren en ander gedierte worden verhandeld alsof het om simpele etenswaren of elektronica gaat. Maar zo onschuldig is het niet. Over de psyche van iemand die vindt dat een eekhoorn beter in een hok kan zitten dan in de vrije natuur rondspringen zal ik het hier niet hebben, maar met de geestelijke vermogens

van iemand die willens en wetens exoten loslaat op een plek waar ze niet thuishoren is aantoonbaar veel mis.

In Engeland weten ze daarover mee te praten. Daar is ooit de Amerikaanse grijze eekhoorn (*Sciurus carolinensis*) geïntroduceerd, ook een nauwe verwant van de rode eekhoorn en van het Japanse witbuikje. Wat dat heeft uitgehaald is algemeen bekend: de inheemse eekhoorn staat in het Verenigd Koninkrijk op het punt van uitsterven en is in grote delen van het land al verdwenen. Als men het in Engeland kon terugdraaien zou men er daar een lieve duit voor over hebben, maar zo werken die dingen niet. Wel heeft deze ervaring (samen met honderden vergelijkbare – zoals de ellende veroorzaakt door de muskusrat in Europa, de Japanse oester in de Oosterschelde, de driehoeksmossel in de Amerikaanse Grote Meren en het konijn in Australië) geleid tot een begin van wetgeving die het introduceren van exoten verbiedt. Veel stelt het nog niet voor en bovendien zijn zulke wetten vaak voorzien van limitatieve opsommingen van wat verboden is. Handelaren kunnen dus nog heel vaak ongestraft de vreemdste dieren en planten importeren – en daarmee introduceren in ons land. Het uitzetten van exoten is wel illegaal en dus verboden, maar de ondernemer uit Amersfoort deed daar aanvankelijk laconiek over: ‘dan betaal ik toch gewoon een boete’, was zijn reactie. En tja, ik ben ervan overtuigd dat nergens in onze wetgeving staat opgenomen dat het expliciet verboden is

om de Japanse witbuikeekhoorn in een Amersfoorts Vinex-park uit te zetten.

Maar dan nog. De gemeente Amersfoort had bij monde van de plaatselijke stadsecoloog de actie bij voorbaat al afgeraden, maar daar liet de immer alerte overheid het dan ook bij. 'Afraden' is iets anders dan onomwonden verbieden, en dat had natuurlijk moeten gebeuren. De dierminnende verhuizer trok zich er uiteraard niets van aan. Hij had namelijk instemming van 'de buurt'. De diertjes werden losgelaten onder de legitimatie van goedkeuring door de buurtbewoners. Die zijn er dolblij mee en hebben het gevoel dat ze 'de natuur' weer terug in hun wijk hebben gehaald. Vathorst is zo'n moderne frisse Vinex-wijk, waar uiteraard iedere vorm van natuurlijkheid ver te zoeken is. Een paar reacties van bewoners zoals die in de pers zijn terechtgekomen:

De pas uitgezette dieren geven S.B. aan de Drieberg een vakantiegevoel. 'Ik hoop dat ze zich vermenigvuldigen, zodat er veel eekhoortjes in de tuin te zien zullen zijn.' B. noemt de eekhoorns een aanwinst voor de buurt. 'Ik wist niet dat het een uitheemse diersoort is, al zijn de diertjes beter af in vrijheid dan in een kooitje.' Sinds de exoten zaterdag zijn uitgezet, is I.L. op zoek gegaan naar de knaagdiertjes. 'De familie P. heeft een weloverwogen keuze gemaakt,' vindt zij. 'Vroeger hebben hier veel eekhoorns geleefd en ik vind het daarom een goed idee

om ze weer terug te halen.' Buurvrouw J.T. heeft al twee eekhoortjes rond zien dartelen. Vanuit haar woonkamer kijkt ze regelrecht tegen de bomen aan, waarbij de beestjes zijn vrijgelaten.

De gemeente, de Zoogdiervereniging vzz en ieder ander weldenkend mens vinden het een onverantwoorde daad. En inderdaad, het moet maar worden afgewacht of er geen Engelse toestanden zullen ontstaan. Het beste zou zijn om de Japanse eekhoorns te vangen, of ze desnoods af te schieten voordat ze zich gaan voortplanten, maar dat idee zou vermoedelijk een volksoptstand in Vathorst veroorzaken. En zo zien we daar in Amersfoort twee interessante verschijnselen optreden. Ten eerste hoe de moderne Vinex-bewoner volstrekt is losgezongen van de Nederlandse natuur: hij denkt dat een wildvreemde Japanse eekhoorn de zoekgeraakte natuur weer terugbrengt. Het andere is nog kwalijker: het feit dat de buurt er dolblij mee is verschaft de ondernemer een legitimatie voor zijn illegale actie. De Japanse knaagdiertjes werden losgelaten met van de buurtbewoners verkregen toestemming. Raadt de overheid het af maar vindt de buurt het goed? Nou, dan doen we het toch gewoon. Vroeger noemden we dat anarchie, maar dat was in de tijd dat er ook nog geen nieuwe natuur werd gemaakt.

Een haven vol natuur

In Nederland is geen natuur. Ik bedoel, er zijn geen ongerepte natuurgebieden. Er is natuurlijk wel volop natuur aanwezig in alles wat spontaan groeit en bloeit en kruipt en vliegt, maar echte ongerepte natuurgebieden, waar nog nooit een mens een voet heeft gezet, waar nog onontdekte soorten bloemen en koralen en slakken en kikkers zitten, en waar je al binnen drie dagen bent opgegeten door muggen of wurgslangen, dat hebben we niet. Ook zonder wurgslangen niet trouwens. Ons land is een omgespit tuintje, waar alles wat er groeit een vorm van tweedekansnatuur is. Of het nu een overwoekerde oude treinbaan is of de Veluwe, veel 'oer' is er niet aan te ontdekken. Maar toch kan ook dat natuurlijk zijn, zo leert ons de Krakatau.

Het begon al in mei van het rampzalige jaar 1883 te rommelen in zijn gedarmte. Af en toe liet hij een boer, of een natte wind, of deed de zeebodem schudden. Drie maanden later, op 27 augustus 1883, ontplofte de vulkaan Krakatau, gelegen tussen Java en Sumatra, met een waanzinnige klap. Driekwart van het voormalige eiland ging letterlijk de lucht in. Wat er na deze apocalyptische aardruft overbleef, was door de allesverzengende hitte volstrekt gesteriliseerd, daar leefde zelfs geen bacterie meer. Er werd dus een soort biologische *Ground Zero* geschapen. Het eerste levende wezen dat men er aantrof was een toevallig aangevaaid spinnetje, en daarna kwamen er mossen, va-

rens, een schuchter bloemetje en de hele rest van een tropisch ecosysteem. Tegenwoordig is de vulkaan – of wat ervan over is – bedekt met regenwoud waarin tientallen vogelsoorten broeden, daarmee aantonend dat de natuur zich snel herstelt. Na 125 jaar is er weinig wat ons eraan herinnert dat het destijds een kale bedoening was.

Al eerder in de negentiende eeuw (in 1814 om precies te zijn) ontdekte een archeoloog in dienst van de toenmalige Britse tijdelijk gezaghebber Raffles dat een klein vulkanisch bergje in Midden-Java, dat ook met oerwoud was bedekt, in werkelijkheid een gebouw was. Het bleek de Borobudur, een tempelcomplex uit de negende eeuw, dat sindsdien met vulkanische as en woud bedekt was geraakt. Ooit was het een kaal stenen bouwwerk, net als het ook tegenwoordig weer is, na een grote schoonmaak en sinds de bevordering ervan tot toeristische attractie. Het was dus ook ooit een biologische tabula rasa.

Zo'n biologische tabula rasa kan door de natuur worden gemaakt: de Krakatau, maar evengoed ook door de mens: de Borobudur. Het omgespitte Nederland is eigenlijk ook iets dergelijks. Nou valt het op de Veluwe wel mee (hoewel ook daar geen aantoonbaar echte oerboom meer aanwezig is), maar zoiets als het Rotterdamse havengebied is een mooi voorbeeld van een ecologische herstart. Eerst was daar het landelijke eiland Rozenburg met boerderijen, vee, mooie sloten en een tamelijk ongerept natuurgebied – De Beer (zie

daarover het schitterende boek van Ed Buijsman, *Een eersteklas landschap – de teloorgang van natuurmonument De Beer*). Nu is er asfalt, leidingstraten, naftakrakers, een vuilverbranding, ertsbergen en containerparken. Daar kun je om treuren of niet, maar we eten er allemaal van, dus de treurnis zal wel van korte duur moeten zijn. Bovendien: áls er getreurd wordt, zijn het mensen die treuren. Treurnis is een egoïstische bezigheid. Je bent het altijd zelf die treurt, weliswaar om iets of iemand anders, maar treurnis is per definitie intern gericht. Een dode kan niet treuren; een gezonken schip of een omgeploegd natuurgebied evenmin. De natuur treurt niet, want ten eerste heeft de natuur geen ziel of gedachten en ten tweede is de natuur niet meer dan een proces. En dat proces als zodanig gaat gewoon door, Krakatau of geen Krakatau, Borobudur of niet, Maasvlakte Olie Terminal en de Rotterdamse Slufterberging of niet.

Het zal de natuur een worst zijn of zo'n maagdelijk gebied nu door een vulkanische eruptie of door een planologische beslissing ontstaat: het gebied biedt kansen en die zullen worden benut. Dat is een nogal principiële constatering. Wij mensen (zeker Europeanen) met onze culturele ballast en onze vooroordelen zien een groot verschil tussen een vers met zand opgespoten industrieterrein en een zojuist gevormde zandbank in een rivier. Het ene vinden we lelijk, het andere puur natuur. Voor de natuur is het één pot nat: een

te begroeien gebied. En dus groeien er op de destijds kaalgehakte Veluwe nu weer dennenbomen en eiken en bospest, woekeren de grassprietten en de paardenbloemen tussen de stoeptegels van Almere en groeien er in het Rotterdamse havengebied planten, fladderen er vlinders, kruipen er rugstreepadden en duinhagedissen en broeden er allerhande vogels. De aanwezigheid van zulke organismen is even onvermijdelijk als de loop der seizoenen. We zien dus in dit economische mainportgebied een veelheid aan levensvormen, zoveel zelfs dat er tijdens de jaarlijks door de Rotterdamse autoriteiten georganiseerde Open Havendagen excursies naar plaatsvinden. Zo gek kan het worden: natuurexcursies tussen de olieraffinaderijen. De vraag die me weleens wordt gesteld is of dat erg is, al die planten en beesten in het havengebied. Is die natuur daar nou een probleem of niet? Het antwoord op die vraag is simpel: de natuur in de haven is geen probleem, behalve wanneer we het tot een probleem maken. En dat laatste dreigt nogal eens te gebeuren, voornamelijk door dames en heren die niet helemaal snappen wat het begrip natuur precies inhoudt. Dat zijn types zoals die Amersfoortse verhuizer met zijn Japanse eekhoortjes.

Ter verduidelijking is het zinvol om na te gaan waar een haven, een Vinex-wijk en een aardappelakker nou eigenlijk voor dienen. Anders gezegd: het is verstandig om de gebruiksfunctie (de primaire taak) van het gebied als uitgangspunt te nemen en ons ver-

dere denken daarop te baseren. Dat geldt trouwens voor iedere vorm van landgebruik: Rotterdam, een stad, is bijvoorbeeld vooral bedoeld om in te wonen en te werken. Het Kralingse Bos is vooral bestemd voor recreatie, de Veluwe is er daarnaast ook voor de al dan niet nieuwe natuur, en sommige daartoe aangewezen gebieden zijn er zelfs uitsluitend voor de natuur en derhalve verboden te betreden. 'Artikel 461', staat er dan. Of in een gunstig geval: 'wandelen toegestaan op wegen en paden.'

Problemen ontstaan wanneer er bij de overheid en daardoor ook bij de burgers onduidelijkheid bestaat over de gebruiksfunctie. Zelf vind ik de Waddenzee daarvan altijd een mooi voorbeeld: is de Waddenzee er nou primair voor de scholeksters en de strandlopers (het is tenslotte een internationaal erkend wetland), voor de aardgasboorders van de NAM, voor de recreanten met hun bootjes, voor de kokkelvisserij of voor de beheerders van het mosselzaad? Gebrek aan duidelijkheid leidt tot conflicten. Laten we dus, om onze blik nog even op die Rotterdamse haven te richten, voor eens en voor altijd constateren dat de havengebieden er primair zijn voor de economische activiteit. De Maasvlakte is nooit opgespoten met als doel om er een kolonie meeuwen en een roedel zeehonden te huisvesten, zelfs al komen deze dieren er voor dankzij de flexibiliteit van de natuur. Economie dus, maar binnen dat kader kan vervolgens worden gekeken naar andere mogelijkheden. Zo zou best in de

Waddenzee – naast eidereenden die graag kokkels eten – een beetje ruimte kunnen zijn voor recreatievaart, voor wadlopen en misschien zelfs wel voor een schuin geboorde gaswinning. Als er maar duidelijkheid is over wat we willen en wat we kunnen.

Datzelfde kan in de Rotterdamse haven ook. De economie heeft het primaat, maar wellicht kan er iets naast of bij. Dat kan recreatie zijn – het gaat tenslotte om dikwijls indrukwekkende industriële landschappen onder mooie Hollandse wolkenluchten die, als hij nog geleefd zou hebben, vast en zeker door Salomon van Ruysdael zouden zijn vereeuwigd, maar het kan ook natuur zijn. Als het de primaire taak niet in de weg zit, is er helemaal niets op tegen om hier en daar kleine stukjes terrein aan te wijzen als beschermd natuurterrein. Ik zou daar zelfs sterk voor willen pleiten, omdat het de aantrekkelijkheid van het gebied vergroot. Een goed voorbeeld is de lege en tamelijk obsoleete landtong Rozenburg, waar behalve begrazing en de hengelsport weinig zinvol kan plaatsvinden. En wanneer je een leidingstraat maar boom- en struikvrij houdt zodat je in noodgevallen snel bij een lekkende leiding kunt zijn, kan het bij een ecologisch doordacht maabeleid een eldorado zijn voor vlinders, sprinkhanen en veldmuizen. Daar is echt helemaal niets op tegen.

Was het maar zo simpel als ik hier nu opschrijf. Want haaks op de door iedereen gewenste duidelijkheid scheidt de overheid zelf legio onduidelijkheden.

Met alle goede bedoelingen weliswaar, maar toch. De strenge wetgeving op het gebied van natuur- en soortbescherming, de tegelijkertijd reeds tientallen jaren lopende constante verandering van die wetgeving, de intussen oprukkende Europese regelgeving die daar weer dwars doorheen fietst, dat alles leidt tot wat is gaan heten een 'juridisering' van de besluitvorming. Er worden dikke boeken over geschreven en peperdure studiedagen georganiseerd ('U betaalt voor deze informatieve middag slechts 895 euro inclusief lunch, koffie en een reader'), en de nodige juristen en consultants verdienen er een dik belegde boterham aan.

Dat alles heeft drie grote nadelen. Ten eerste ontstaat er een waanzinnige en kostbare bureaucratie. De vergunningen-procedures, de gedwongen onderzoeken en afwegingstrajecten en dan natuurlijk nog de bij de Nederlandse poldercultuur horende eindeloze proces- en beroepsmogelijkheden, dat alles kost veel tijd en geld. De bedoeling is misschien wel om de natuur te beschermen, maar het eerste effect is vaak vooral schade aan de primaire belangen (in dit geval dus de economie), behalve natuurlijk die van de consultants en juristen.

Ook zeer kwalijk is een ridiculisering van het landelijk natuur- en milieubeleid, en van de natuurbescherming. Immers, wie ziet dat de overheid wetten maakt die niet stroken met de Europese regelgeving, die kan slechts denken dat het bij de natuurbescherming een

zootje is. Het komt bijvoorbeeld voor dat in Nederland soorten niet worden beschermd die in Europa wel op de lijsten van de zogenaamde habitatrichtlijn voorkomen. Het kan ook zo zijn dat er regels worden verzonnen die de meest algemeen voorkomende diersoorten (zoals bijvoorbeeld de bosmuis) beschermen, met als gevolg dat in Nederland potentieel helemaal niets meer kan; er kwam vervolgens een stelsel van algemene ontheffingen per Algemene Maatregel van Bestuur om te verhinderen dat de zich lustig voortplantende bosmuis ieder simpel bouwproject zou fnuiken. Het omgekeerde kan ook – dat dier- of plantensoorten die voorkomen op een zogenaamde ‘Rode Lijst van bedreigde soorten’ juist niet worden beschermd terwijl ze zo ongeveer op het punt van verdwijnen staan. De goedbedoelde wetgeving kan op grond hiervan eigenlijk niet meer serieus worden genomen. En tegelijkertijd biedt die dolgedraaide regelgeving houvast aan fanatici die ieder plannetje aangrijpen om dat te dwarsbomen en die liefst zoveel mogelijk zand in elke procedure strooien. U kent ze wel, de Jehova’s getuigen van de milieubeweging die de muurvarenbegroeiing op een levensgevaarlijk bouwvallig pandje in een drukke winkelstraat aangrijpen om de sloop van het wrakke karkas te verhinderen. Ook zulke lieden zorgen voor een zekere ridiculisering.

Gevolg, ten derde, is een kwalijke neiging tot obstructie (‘hakken in het zand’) bij de betrokkenen aan

weerszijden van het belangenspectrum. We betrekken stellingen, we slijpen de messen en beginnen elkaar te verketteren. We stappen naar de rechter en daarna naar de Hoge Raad, en vervolgens blijven de mosselvisserij werkeloos thuiszitten en krijgen de milieubeschermers de zwarte piet. Niemand blij (wederom op de advocaten na). Dat is allemaal niet nodig, niet zinvol en ook zeker voor de levensvreugde van de mossels, de zwarte roodstaart en de bruine zandoogjes niet bevorderlijk. We kunnen ons beter laten leiden door simpele wetenschappelijke uitgangspunten, fatsoenlijke menselijke omgangsvormen en (daar zijn ze!) normen en waarden.

Zo'n simpel wetenschappelijk uitgangspunt is bijvoorbeeld dat er altijd en overal uitingen van het fenomeen natuur zijn. Dikwijls, in de stedelijke of industriële omgeving, zijn dat zg. pioniersgemeenschappen: gemeenschappen van planten en dieren die typisch zijn voor verstoorde gebieden waar een hoge dynamiek heerst (denk maar weer aan die opgespoten terreinen en verse zandbanken). Als je zo'n gebied jaren ongemoeid laat (dan is de dynamiek dus weg), treedt successie op, waarbij de pionierssituatie langzamerhand wordt omgevormd tot minder dynamische gemeenschappen, totdat uiteindelijk de zogenaamde climaxsituatie wordt bereikt: het einde van de natuurlijke ontwikkeling. In Nederland is dat meestal een vorm van loofbos. Daar is niets onnatuurlijks aan. Ook in de Nederlandse natuur komen spontane pio-

nierssituaties voor, o.a. bij zandbanken en ooibossen bij grote rivieren. Of denk aan de stuifduinen langs de kust of op de Veluwe. Je kunt dus ook in zo'n gebied als de Rotterdamse haven een heleboel pionierssituaties laten ontstaan: daar hoef je niets voor te doen want dat gaat helemaal vanzelf. Vervolgens kan de havenautoriteit de zaak hier en daar laten doorontwikkelen als er daar de ruimte voor is. Maar juist de hoge dynamiek en de pionierstoestand zijn kenmerkend voor de havennatuur, dus we hoeven echt niet altijd zo vreselijk zachtzinnig te zijn. Een vers opgespoten bouwterrein op de Maasvlakte en een vers neergelegde zandbank in een ongerepte rivier in Siberië zijn voor de natuur precies hetzelfde: een kans. Dat zo'n simpel wetenschappelijk uitgangspunt niet voor iedereen duidelijk is blijkt maar weer uit de jarenlange procedures rond grote infrastructurele werken, zoals de aanleg van de Tweede Maasvlakte. De Tweede Maasvlakte is een opspuiting van zand dat afkomstig is uit de al honderden malen door de platvisserij omgeploegde Noordzeebodem (niets ongerepts daar) naast de al eerder aangelegde kunstmatige Eerste Maasvlakte. Maar we doen graag of hier de nog onbetreden binnenlanden van Borneo worden omgeploegd.